

УДК 347.91/95 (477)

КАСАЦІЙНЕ ПРОВАДЖЕННЯ: МОЖЛИВОСТІ ЙОГО УНІФІКАЦІЇ

CASSATION PROCEDURE AND THE POSSIBILITIES OF ITS UNIFICATION

Курило М.П.,
*кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри правосуддя
Сумського національного аграрного університету*

Статтю присвячено розгляду особливостей касаційної інстанції в усіх галузях процесуального права. Визначено, що зміст основних понять, порядок подання і порядок розгляду касаційної скарги є однотипними в різних галузях процесуального права. Доведено можливість уніфікації касаційної інстанції в єдиному Судовому процесуальному кодексі.

Ключові слова: касація, касаційна інстанція, касаційне провадження, строки оскарження судових рішень, строки розгляду касаційних скарг.

Статья посвящена рассмотрению особенностей кассационной инстанции во всех отраслях процессуального права. Определено, что содержание основных понятий, порядок подачи и рассмотрения кассационной жалобы однотипны в разных отраслях процессуального права. Доказана возможность унификации кассационной инстанции в едином Судебном процессуальном кодексе.

Ключевые слова: кассация, кассационная инстанция, кассационное производство, сроки обжалования судебных решений, сроки рассмотрения кассационных жалоб.

The article is devoted to consideration of characteristic features of cassation instance in all branches of procedural law. The author arrives at the conclusion that the content of basic concepts, the procedure of referring to the court of cassation and cassation consideration are similar in all branches of procedural law. The article proves the possibility of unification of cassation instance in the Integrated Court Procedural Code.

Key words: cassation, cassation instance, cassation procedure, terms of appeal, terms of cassation.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Право на захист порушених, невизнаних, оспорюваних прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави пов'язується не лише з питаннями доступу до правосуддя, але і з можливістю оскарження судових рішень судів першої та другої інстанції в касаційному порядку.

На сьогодні касаційними інстанціями є Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ, Вищий господарський суд України та Вищий адміністративний суд України.

Як бачимо, касаційна інстанція сформована з цілої системи судів, кожен з яких самостійно визначає і формує судову практику свого сегменту. Незважаючи на те, що судочинство в кожній процесуальній галузі права формується на основі однакових процесуальних принципів, процесуальних інститутів, однотипної процедури розгляду всіх судових справ незалежно від їх виду, усе ж визначення основних

понять, оцінка тих чи інших доказів у кожному з вищих спеціалізованих судів неоднакові, що призводить не лише до розбалансованості самої системи вищих судів, але й до напружених відносин із Верховним Судом України, який фактично перебуває за межами безпосереднього судочинства.

Усе це свідчить про теоретичну і практичну актуальність даної проблеми, яка вимагає всебічного і детального осмислення і дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проведений нами аналіз наукових напрацювань дозволяє стверджувати, що як правовий інститут касація не була предметом численних наукових досліджень. Окремі питання касаційного провадження висвітлено у працях Є. А. Борисової, Ю. М. Грошового, А. О. Добровольського, В. В. Комарова, Д. Д. Луспеника, М. М. Міхеєнка, Д. М. Притики, Ю. С. Червоного, Н. А. Чечіної, В. І. Тертишнікова, М. Й. Штефана та інших учених.

Формулювання цілей дослідження. Метою нашого дослідження є визначення особливостей касаційного провадження в різних галузях процесуального права з метою уніфікації цього інституту в єдиному Судовому процесуальному кодексі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як відомо, касаційне провадження – це спеціалізоване судове провадження, передбачене і врегульоване процесуальними кодексами (ЦПК, ГПК, КАС), у ході якого в ревізійному порядку від імені та іменем держави перевіряється законність судових рішень судів першої та другої інстанції на предмет відповідності таких рішень нормам матеріального і процесуального права. Треба зазначити, що можливість звернення до касаційної інстанції є правом, а не обов'язком сторін, третіх осіб, їхніх представників, прокурора, осіб, які хоча і не брали участі в розгляді справи, але суд з тих чи інших підстав вирішив їх права і обов'язки, інших осіб, які брали участь у справі (ст. 324 ЦПК, ст. 107 ГПК, ст. 211 КАС України).

Зазначимо, що касаційне провадження: а) не є обов'язковим; б) виникає на підставі процесуального законодавства, яким встановлено перелік осіб, що за законом мають право на подання касаційної скарги; в) виникає на підставі обов'язкового рішення апеляційного суду. Проте не всі дослідники погоджуються з останнім. Зокрема, О. В. Шутенко рекомендує віднести й судові рішення, які не переглядалися апеляційним судом, до об'єктів касаційного оскарження [1, с. 11].

Щодо строку для касаційного оскарження, то згідно з новим Цивільним процесуальним кодексом, прийнятим 18 березня 2004 року Законом України № 1618-IV, він становить один місяць. Такий же термін визначено і в Господарському процесуальному кодексі України та Кодексі адміністративного судочинства України (ч. 2 ст. 212 КАС України).

Таким чином, законодавець уніфікував строки оскарження судових рішень у касаційному порядку – один місяць – у всіх процесуальних галузях права. На нашу думку, це оптимальний процесуальний строк. Разом з тим Закон України від 07 липня 2010 року № 2453-VI установив для всіх процесуальних кодексів єдиний строк оскарження судових рішень у касаційному порядку, який сьогодні складає двадцять днів після набрання законної сили судовим рішенням суду апеляційної інстанції (ч. 2 ст. 212 КАС, ч. 1 ст. 325 ЦПК, ст. 110 ГПК України). У той же час усі три процесуальні кодекси зазначають, що в разі пропущення цього строку з причин, визнаних поважними, суддя касаційної інстанції за заявою особи, яка подала скаргу, може його поновити, проте, як справедливо зазначає К. М. Біда, у законодавстві відсутній термін, в межах якого можливе відновлення пропущеного місячного строку на касаційне оскарження [2]. Треба зазначити, що касаційна скарга, подана після закінчення строку на касаційне оскарження, повертається особі, яка її подала, якщо вона не порушує питання про поновлення цього строку, а також коли в поновленні строку відмовлено (ч. 2 та 3 ст. 325 ЦПК, п. 5 ч.1 ст. 111-3 ГПК, ч. 3 ст. 212 КАС

України).

Заслугує на увагу і питання сплати єдиного розміру судового збору в усіх процесуальних галузях права, оскільки і це питання законодавець на сьогодні уніфікував, визначивши єдиний його розмір для всіх процесуальних галузей права. На сьогодні він складає 70% від суми судового збору, який сплачував позивач під час звернення до суду першої інстанції. Збільшення плати судового збору з 50%, що передбачалося Декретом Кабінету Міністрів України від 21 січня 1993 року №7-93 «Про державне мито», до 70%, безумовно, звужує можливості для касаційного оскарження судових рішень, оскільки економічна криза призводить до зниження рівня заробітної плати. Так, у 2009 році до касаційних судів з розгляду цивільних справ (на той час це Верховний Суд України) звернулося 33,7 тис. громадян, з господарських справ – 6,2 тис. громадян, з адміністративних справ – 2,8 тис. [3, с. 20-35]. У 2012 році Вищим спеціалізованим судом України з розгляду цивільних і кримінальних справ було відкрито 18,4 тис. касаційних проваджень, в адміністративних справах було – 44,2 тис. касаційних проваджень, а в господарських справах – 13,7 тис. касаційних проваджень [4, с. 20-41].

Разом з тим суд відмовляє у відкритті касаційного провадження, якщо скарга не обгрунтована, а викладені в ній доводи не викликають необхідності перевірки матеріалів справи (п. 5 ч. 3 ст. 328 ЦПК, п. 6 ч. 1 ст. 111-3 ГПК, п.5 ч. 4 ст. 214 КАС України). Як бачимо, усі організаційні питання, які стосуються касаційного провадження в усіх процесуальних галузях права вирішуються однаково з єдиними підходами і навіть однаковим змістом процесуальних норм, що вказує на те, що більшість норм цивільного, господарського та адміністративного судочинства є уніфікованими, хоча й містяться в різних процесуальних кодексах, що створює незручності для адвокатів, фахівців у галузі права, прокурорів, пересічних громадян.

Як відомо, відповідно до ч. 1 ст. 330-1 ЦПК касаційна скарга на рішення суду апеляційної інстанції має бути розглянута Вищим спеціалізованим судом України з розгляду цивільних і кримінальних справ протягом місяця, а на ухвалу – протягом п'ятнадцяти днів з дня постановлення ухвали про відкриття касаційного провадження. Аналогічний підхід до строків розгляду касаційних скарг на рішення судів і їх ухвал містить і Господарський процесуальний кодекс України (ст. 111-8 ГПК). Разом з тим Кодекс адміністративного судочинства України, передбачаючи місячний строк розгляду касаційної скарги, переносить початок дії такого строку на день одержання судом касаційної інстанції адміністративної справи (ч. 1 ст. 214-1 КАС). На нашу думку, вимоги Кодексу адміністративного судочинства, де строк розгляду касаційних скарг починає спливати із дня одержання судом касаційної скарги, а не з дня відкриття касаційного провадження, як це має місце в Цивільному процесуальному та Господарському процесуальному кодексах, є доцільними. Це не дозволить суддям Вищого спеціалізованого суду України з розгляду ци-

вільних та кримінальних справ, як і суддям Вищого господарського суду України, на свій погляд регулювати строки розгляду справ у касаційній інстанції, не відкриваючи при цьому касаційного провадження.

Відповідно до ст. 331 ЦПК України суддя-доповідач готує по справі доповідь, у якій зазначає обставини, необхідні для ухвалення рішення суду. Передбачає підготовку справи до касаційного розгляду і Кодекс адміністративного судочинства України (ст. 215 КАС). Господарський процесуальний кодекс не передбачає стадії підготовки справ до їх касаційного розгляду. Ч. 1 ст. 111-4 ГПК надає право суду одразу виносити ухвалу про відкриття касаційного провадження, у якій зазначається час і місце розгляду скарги, а також вказівки про необхідність витребування справи чи копії матеріалів справи, необхідних для розгляду справи. Безумовно, ми надаємо перевагу позиції законодавця, викладеній у Цивільному процесуальному кодексі України та Кодексі адміністративного судочинства, оскільки кожна касаційна скарга, як і рішення суду, підлягає детальному вивченню. З урахуванням даних обставин ми вважаємо, що касатор зобов'язаний подати не лише правильно складену касаційну скаргу, сплативши судовий збір та надавши копії судових рішень, але й надати до касаційної інстанції диск із технічним записом судових засідань суду першої та другої інстанції. Це надасть можливість суду касаційної інстанції, не маючи матеріалів цивільної, господарської чи адміністративної справи, оперативно прослухати запис судових засідань як першоджерела і зробити точний висновок щодо порушень процесуального права чи неправильного застосування норм матеріального права.

Крім того, це допоможе уникнути критики процесуального законодавства щодо порушення принципу судової присутності касатора в ч. 1 ст. 332 ЦПК України, ч. 3 ст. 215 КАС України, згідно з якими попередній розгляд справи проводиться у «нарадчій кімнаті» без повідомлення осіб, які беруть участь у справі. А. О. Селіванов в цій частині зазначає, що присутність осіб, які мають право безпосередньо брати участь і виступати в суді, є їх невід'ємним правом, а для суддів усіх інстанцій – важливим елементом законного і справедливого правосуддя [5, с. 25]. Ми підтримуємо таку думку, оскільки законодавець, приймаючи процесуальне законодавство, повинен створювати найбільш зручні для людини процесуальні закони для безумовного і належного захисту своїх приватних чи публічних прав.

Відповідно до ч. 1 ст. 335 ЦПК України суд касаційної інстанції лише перевіряє в межах касаційної скарги правильність застосування судом першої або апеляційної інстанції норм матеріального чи процесуального права. Крім того, ч. 3 ст. 335 ЦПК України передбачає, що суд не обмежений доводами касаційної скарги, якщо під час розгляду справи буде виявлено неправильне застосування норм матеріального права або порушення норм процесуального права, які є обов'язковою підставою для скасування рішення. Господарський процесуальний кодекс України в

ч. 1 ст. 111-7 повторює зміст ч. 1 ст. 335 ЦПК України. Аналогічні обмеження касаційної інстанції закріплені і в ст. 220 КАС України. Питання, що стосуються встановлення фактичних обставин справи, суд не може переглядати, не може встановлювати або (та) вважати доведеними обставини, що не були встановлені в рішенні чи відкинуті ним, вирішувати питання про вірогідність або невірогідність того чи іншого доказу, про перевагу одних доказів над іншими [6, с. 526]. Як справедливо пише Л. Ф. Лесницька, саме такого роду обмеження в принципі відрізняють судовий контроль від повторного розгляду спору по суті [7, с. 56].

Якщо ст. 338 Цивільного процесуального кодексу України зазначає загальні підстави для скасування рішення судів на підставі порушень норм матеріального чи процесуального права, то ст. 111-10 ГПК України конкретно визначає, які порушення норм процесуального права є безумовними підставами для скасування рішення місцевого або постанови апеляційного суду: 1) справу розглянуто в незаконному складі колегії суддів; 2) справу розглянуто судом за відсутності будь-якої зі сторін, не повідомленої належним чином про час і місце засідання суду; 3) суд прийняв рішення, що стосується прав і обов'язків осіб, які не були залучені до участі у справі; 4) рішення не підписані будь-ким із суддів або підписані не тими суддями, що зазначені в рішенні або постанові; 5) рішення прийнято не тими суддями, які входили до складу колегії, що розглядала справу; 6) рішення прийнято судом з порушенням правил предметної або територіальної підсудності чи з порушенням правил виключної підсудності.

З цього приводу Кодекс адміністративного судочинства України в ч. 2 ст. 224 зазначає, що не може бути скасовано судові рішення з мотивів порушення судом норм процесуального права, якщо це не призвело і не могло призвести до неправильного вирішення справи. Аналогічне правило закріплено і в ч. 2 ст. 337 ЦПК України. Якщо порівняти дані правила з конкретизацією порушень процесуального законодавства, які законодавець відніс до суттєвих у ст. 110-10 ГПК України, то можна сказати, що судові рішення є «правильним по суті і справедливим» (ч. 2 ст. 337 ЦПК України) навіть тоді, коли воно підписано іншими суддями чи в незаконному їх складі.

Відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 336 ЦПК України касаційна інстанція має право постановити ухвалу про повне або часткове скасування рішення і передати справу на новий розгляд до суду першої або апеляційної інстанції. У той же час п. 5 ч. 1 ст. 336 ЦПК України надає право касаційній інстанції скасовувати судові рішення, ухвалювати нове рішення або змінювати рішення, не передаючи справу на новий розгляд.

Ми вважаємо, що ці два положення є нелогічними одне щодо одного. Якщо залишити чинним п. 2 ст. 336 ЦПК України, то суд касаційної інстанції здебільшого не прийматиме остаточних рішень, а намагатиметься направляти справи на повторний розгляд, як правило, до апеляційного суду. Такий підхід за-

тягує остаточний розгляд справ і збільшує судові витрати, пов'язані з наданням правової допомоги, витрати на дорогу, проживання тощо. Тому касаційна інстанція повинна діяти за правилами апеляційної, тобто під час скасування судового рішення касаційний суд в обов'язковому порядку повинен ухвалити нове рішення, не повертаючи справу на повторний розгляд. Тим більше, що таке право останній має відповідно до процесуального законодавства.

Треба зазначити, що касаційне провадження фактично не має своєї процесуальної процедури, тому весь процес проводиться без його технічної фіксації. Так, ч. 1 ст. 332 ЦПК України зазначає, що «попередній розгляд справи має бути проведений протягом п'яти днів після складання доповіді суддею-доповідачем колегією у складі трьох суддів у нарадчій кімнаті без повідомлення осіб, які беруть участь у справі». Ми вважаємо, що участь касатора в попередньому судовому засіданні дійсно може бути необов'язковою, що й закріплено в ч. 1 ст. 332 ЦПК України, але за наявності клопотання касатора про розгляд справи за його участю касаційна інстанція зобов'язана допустити касатора до участі в

судовому засіданні в суді останньої інстанції. Про свою участь у судовому засіданні касаційного суду касатор повинен зазначити у своїй касаційній скарзі. Такий підхід, з одного боку, усуне закритість касаційної інстанції, а з іншого – надасть можливість сторонам бути вислуханими, що для демократичного суспільства є дуже важливим моментом.

Висновки. Отже, будучи обов'язковою стадією по конкретній справі, стадія касаційного провадження виконує важливу функцію гарантії законності прийнятих у суді першої й апеляційної інстанції рішень, ухвал та постанов. Сам факт потенційної можливості перегляду прийнятих судових актів має важливе значення, оскільки стабілізує судовий процес у судах першої та апеляційної інстанції.

Проведене нами дослідження дозволяє стверджувати, що визначення основних понять, порядок подання і порядок розгляду касаційної скарги, ухвалення судового рішення є аналогічними в різних галузях процесуального права, а тому, на нашу думку, є всі підстави для уніфікації касаційної інстанції в єдиному Судовому процесуальному кодексі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Шутенко О. В. Проблеми диспозитивності в цивільному судочинстві : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 / О. В. Шутенко. – Х., 2003. – 19 с.
2. Біда К. М. Касаційне провадження в господарському судочинстві України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.04 / К. М. Біда. – К., 2005. – 20 с.
3. Аналіз стану здійснення судочинства судами загальної юрисдикції в 2009 р. (за даними судової статистики) // Вісник Верховного Суду України. – 2010. – № 5. – 49 с.
4. Аналіз стану здійснення судочинства судами загальної юрисдикції в 2012 р. (за даними судової статистики) // Вісник Верховного Суду України. – 2013. – № 6. – 49 с.
5. Селіванов А. О. Судова присутність як процесуальна гарантія конституційного права громадян на доступ до правосуддя / А. О. Селіванов // Вісник Верховного Суду України. – 2012. – № 9. – С. 24–27.
6. Теліпко В. Е. Науково-практичний коментар Цивільного процесуального кодексу України. Станом на 01.11.2010 року / За ред. Ю. Д. Притики. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – 696 с.
7. Лесницкая Л. Ф. Пересмотр решения суда в кассационном порядке / Л. Ф. Лесницкая. – М., 1974.